

LAPP-TOMAS

Helmer Osslund avporträtterade flera gånger en same i Sollefteå. August Anian, som fotograferade och restaurerade målningar av Osslund, har skrivit:

"Omkring 1915 fanns i Sollefteå en bofast same, Tomas. Platsen där han bodde heter fortfarande Tomashällan. Denne lapp har varit föremål för ett flertal studier av Osslund..."

Anian tar miste på person. Den Lapp-Tomas, som fått ge namn till Tomashällan, avled på 1860-talet. En annan legendarisk same i Sollefteå med samma namn levde under tiden 1851-1916. Den som Osslund avporträtterade var fattiglappen Tomas, oftast kallad Mats.

Fattiglappar eller sockenlappar var de samer som på 1700-talet tvingats bli bofasta och genom 1886 års renbeteslag blev helt utan renar. De hänvisades till att idka jordbruk, hantverk eller andra sysslor. Eftersom de kom från en annan kultur saknade de tabuföreställningar som förbjöd hästslakt, kastrering av hingstar, omhändertagande av självmordsoffer och andra "smutsiga" sysslor.

I mellersta och södra Sverige sköttes sådant av rackare. De rekryterades vanligen ur böndernas egna led, och hade ofta ett tvivelaktigt förflutet. Samerna däremot var förknippade med hästslakt och andra tabubelagda uppgifter sedan en lång tid tillbaka och sågs inte som något hot.

Många trodde också att samerna hade tillgång till övernaturliga krafter, något som dessa också utnyttjade.

Sockenlapparna upplevdes därför som både fruktade och nödvändiga fram till dess skrocken avtog under senare delen av 1800-talet. Då minskade också efterfrågan på deras tjänster, så övertogs till slut av slakterier.

I första versionen av *Sången om den eldröda blomman*, inspelad 1919 av Mauritz Stiller - Greta Garbos upptäckare - i Helgum, Nässe och Granvåg, medverkade Tomas.

När filmen hade premiär i Sollefteå bevistade han föreställningen och fick se sig själv på den vita duken, vilket roade honom mycket.

Det grundligast utarbetade av Helmer Osslunds porträtt är gjort i olja. Här är Tomas bekymrade ansikte utförligt modellerat och bakgrunden målad med kraftiga penseldrag.

ANTE JEREMIAS KRÅIK

Helge Dahlstedt var en färgstark överläkare på Österåsens sanatorium 1919-51. Han behandlade alla patienter lika, utom samer och fjällfolk som fick företräde. Anledningen kan ha varit att han som sportfiskare och jägare vistades i fjälltrakter och där lärde känna samer.

Underläkaren Allan Beskow berättar om Dahlstedts mångsidighet, människointresse och chosofrihet. Han återkallar minnet från en middag hemma hos honom:

"En annan gång då samtalet ej förlöpte utefter middagstraditionella linjer, men var rikt på vida överblickar satt en brukspamp nere från Ådalen, en bonde från byn, en överläkare från Sollefteå, forskningsresanden Sten Bergman och tvienne lappar bänkade vid bordet".

Kan möjligen Ante Jeremias Kråik ha varit en av lapparna? Hans porträtt målades av Stig Åkerwall, sanatoriepatient och konstnär.

JON JOHANSSON

Han var från Undersåker, kallades Lapp-John och hade fiolspel som främsta intresse. Hade han inte fiolen med sig och kom in i ett hem där det hängde en sådan på väggen bad han att få spela en melodi. Det blev oftast en polska som fortfarande kallas Lapp-Jo-låten. Jon gifte sig med Kajsa, dotter till sockenlappen i Helgum, och de bosatte sig i Norrledinge, Graninge socken.

Under arbetsvandringar och tiggarrått började han göra uppteckningar om folketro och 1917 utkom hans *Sigrier och besvärjelser*, en bok som lästes av bl.a. den tidens folklivsforskare som Carl Wilhelm von Sydow och Oscar Montelius, konstnärerna Anders Zorn och Carl Larsson samt ärkebiskop Nathan Söderblom. Självt fick han bara 20 kr från försäljning av upplagan på 200 ex.

Sommaren 1910 var just Carl Larsson i färd med att måla en ca 4x2 m stor tavla, *Frukost i det gröna*. Motiv var familjen förtärande en utomhus frukost bland vita

björkstammar. Men något saknades, tyckte konstnären.

"Då, en dag när han kom roende från Bullerholmen (där han målade) till sitt hem i lilla Hyttnas, stod det en lapp i sina vackra kläder i trädgården. Jo, just precis. Det var Lapp-John. "Lappen stod där som på beställning", sade Larsson. Följden blev att Lapp-John, fattiglappen, hamnade på en berömd tavla som ställts ut på många ställen i Europa och även i Amerika.

Frukost i det gröna, detalj.

När den var klar 1913 var den till salu för 210.000:-. Men då gick Lapp-John och tiggde igen. Idag hänger tavlan i Norrköpings Konstmuseum."

Sören Nilsson, Lapp-John,
www.lidenstidning.se